

MOSKVA-AMBASSADÖRER REFLEKTERAR

Kort om Rysslandskrisen

Sammanfattande inlägg vid samtal om Ryssland den 9 maj

Örjan Berner, Sven Hirdman, Johan Molander, Tomas Bertelman, Veronika Bard och Peter Ericson

Inledning

SCEEUS bad samtliga sex nu levande svenska tidigare Moskva-ambassadörer att i korta texter reflektera över Rysslands utveckling 30 år efter Sovjetunionens upplösning och det kalla krigets slut. [Texterna](#) publicerades den 9 februari, det vill säga innan Ryssland inledde den storskaliga invasionen av Ukraina den 24 februari. Den 9 maj anordnade SCEEUS ett [samtal](#) på Kulturhuset med ambassadörerna utifrån dessa texter och utvecklingen efter den 24 februari. Ambassadörernas kortfattade inledande reflektioner vid samtalet den 9 maj, som sammantaget ger en rik och bred bild av Ryssland, publiceras här.

Örjan Berner

Sveriges ambassadör i Moskva 1989-1994

"Ryssland, Ryssland, svara på min fråga, vart ilar du hän? Rymden dånar och allt som finns i världens slits i bitar" Det är Gogol i slutraderna på "Döda själar" för 180 år sedan. Citatet passar också därför att Gogol var ukrainare medan ryssarna hävdar att han var rysk, han föddes ju i det ryska imperiet och där hade inte Ukraina någon nationell existens. Domedagsstämningar upptog Gogol och det är väl vad man känner idag.

Sovjetunionens och därmed det ryska imperiets kollaps tycktes sällsamt fredlig om än dramatisk för de många som förlorade sitt fosterland medan andra glädde sig att få ett nytt. Förvisso undergrävde det ruttnande kommunistiska systemet imperiet men avgörande för unionens upplösning var Rysslands vilja att bringa Sovjetunionen på fall. Jeltsin gjorde Ryssland självständigt och frigjorde därmed även Ukraina och de baltiska staterna.

Men Jeltsins politik byggde på tre myter. Den första var övertygelsen att Ryssland, Ukraina och Belarus, skulle hålla samman som en familj under storebror Rysslands ledning. Den andra var med hans egna ord att Ryssland "med ett enda språng skulle föras från det totalitära förflutna in i en ljus, rik, civiliserad framtid". Radikala reformer skulle snabbt leda från misär till välstånd och integration i ett nytt Europa. En tredje myt var att västvärlden, särskilt Förenta staterna, skulle hjälpa och vägleda ett jämställt Ryssland mot denna ljusa framtid.

I stället drabbades Ryssland på 90-talet av en ekonomisk och militär kollaps. Hela Östeuropa vände sig till väst. Rysslands vikt i internationell politik minskade drastiskt och världen tycktes en tid bli unipolär med USA i centrum. Jeltsin ansattes hårt och lät utforma en "Monroedoktrin" där tesen var att Ryssland hade vitala intressen i hela det postsovjjetiska området och att inga andra stater borde få militärt inflytande i detta – men då fanns ingen kraft att sätta bakom dessa ord.

Vladimir Putin gick långt längre när Ryssland återfunnit styrka. Hans ambition var att skapa ett stor-slaviskt imperium. Han fann stöd hos ryska nationalimperialister, som Prochanov och Dugin vilka också hävdade att efter Sovjets kollaps skulle en dödlig strid uppstå mellan "den ryska världen" och den västliga främsta Förenta staterna. Ukraina vore det främsta slagfältet.

Putin har alltid ansett att endast Rysslands hårdhet och styrka kan påverka väst. Ukrainas vilja "att ansluta sig till Europa" var amerikansk geopolitik för att skaffa hegemoni i Östeuropa. Ryssland kunde ännu vinna striden om kontroll över det nära grannlandet vilket skulle säkra hans plats i rysk historia men tiden höll på att rinna ut. Då togs det katastrofala beslutet att gå i krig.

Nu, när inget gått som han tänkt sig är någon exit-strategi svår att se. Att ge vika vore inte likt Putin - snarare gäller motsatsen. Detsamma gäller nog för hans generaler – de har fått order att gå i krig och vill sedan inte förlora detta. Ryssland får heller inte vinna eller diktera någon fred - härom är Ukraina och västvärlden eniga. Resultatet blir ett farligt desperat Kreml och ett Europa delat i två fientliga militära block - Ryssland och Putin har framtvingat denna olycka.

Sven Hirdman

Sveriges ambassadör i Moskva 1994-2004

Ryssland på tre minuter

1. Den skriftliga bedömning som jag gjorde i vintras skickades till UI den 5 januari. Den har ändrats av Rysslands anfall på Ukraina den 24 februari.

2. Skulden för kriget ligger helt och hållet hos president Putin.

3. Orsakerna till konflikten är flerfaldiga:

- De undertryckta, inneboende spänningarna från Sovjetunionens upplösning.
- Konkreta rysk-ukrainska meningsskiljaktigheter 1990 – 2021.
- Den långvariga, fortsatta militärpolitiska konfrontationen mellan USA/NATO och Ryssland.
- Putins med årens tilltagande auktoritära, storryska och panslavistiska paranoia: Det går en röd tråd från konfiskeringen av Yukos 2003, till orangerevolutionen i Ukraina 2004, Putins tal i München 2007, kriget med Georgien 2008 och Majdan revolutionen 2014 till de politiska och militära angreppen på Ukraina 2021/2022.

4. Kriget är en katastrof för Ukraina och en tragedi för Ryssland.

5. Vi vet inte hur kriget kommer att sluta. I ett eventuellt stillestånds avtal/fredsavtal tror jag de svåraste frågorna blir Donbass ställning respektive ett ryskt trupptillbakadragande kopplat till en avveckling av USA:s och EU:s sanktioner mot Ryssland. Det kräver förhandlingar dels mellan Ryssland och Ukraina, dels mellan Ryssland och USA.

6. Någon riktig politisk lösning kan det inte bli förrän Putin lämnar makten. Jag tror det sker senast i samband med presidentvalet 2024.

7. Till dess kommer en farlig situation råda i Europa med ett isolerat och förbittrat Ryssland. Det drabbar det ryska folket – 145 miljoner människor – och skadar tillväxt och globalisering i hela världen. Vi har redan fått en ny och ännu hårdare järnridå i Europa.

8. Putin kommer sannolikt att efterträdas av ett något yngre kollektiv, som inte har samma rötter i det sovjetiska förflutna som han.

9. Ryssland kommer dock inte att krossas av den pågående konflikten och de enligt min mening alltför drakoniska ekonomiska sanktioner som införts mot Ryssland och som inte kommer att leda till det avsedda målet att ändra Rysslands politik. Landet är för stort, har stora tillgångar och en prövad befolkning som överlevt och stärkts i många svåra kriser. Ryssland har många samarbetspartner utanför det transatlantiska området. Liksom efter det misslyckade Krimkriget 1853–1856 kommer Ryssland att dra lärdomar av det inträffade och återhämta sig.

10. Det eviga Ryssland kommer således att bestå som vår stormaktsgranne, och vi har ett ansvar att planera för denna framtid och stödja de krafter i Ryssland som verkar för ett mer normalt Putin-fritt samhälle – ett samhälle som höll på att utveckla sig under presidenterna Gorbatsjov och Jeltsin samt under president Putins första mandatperiod 2000 – 2004.

Johan Molander

Sveriges ambassadör i Moskva 2004-2008

Det finns inget oundvikligt i den utveckling som lett till dagens Ryssland och dess aggressionskrig mot Ukraina. Däremot finns det en logisk utveckling som steg för steg, vägval efter vägval fört oss hit. Och Putin har inte dolt sin ambition för den som verkligen lyssnat, vilket de flesta av oss att undvikit att göra. I sitt välbekanta tal vid säkerhetskonferensen i München 2007 klargjorde Putin att han inte accepterade den säkerhets- och fredsordning, som byggts upp i samarbete med Ryssland och ratificerad av Ryssland efter Sovjetunionens sönderfall.

Milstolparna sattes genom cyberangreppet mot Estland 2007, de-facto annekteringen av Sydossetien och Abchazien genom kriget i Georgien 2008, annekteringen av Krim och kriget i Donbass 2014. Samtidigt ville Ryssland demonstrera sin globala relevans genom väpnad inblandning längre bort från sina gränser i Syrien, Libyen, Mali, Kongo. I Montenegro försökte ryska agenter 2016 sig på en statskupp. Ryska påverkansaktioner, cyberangrepp och illegal underrättelseverksamhet har över åren tilltagit kvalitativt och kvantitativt mot oss och mot flertalet demokratier på båda sidor Atlanten.

Internt har den ökande ryska aggressionen utomlands åtföljts av en tilltagande repression hemmavid. Möjliga maktcentra, det må vara regionala guvernörer, oligarker, media, civilsamhället har undan för undan eliminerats eller bragts till tystnad. De sista åtgärderna mot varje form av opposition eller opinionsbildning i år har gjort Ryssland till en totalitär stat av fascistiskt snitt och - som det förefaller - ett envælde. Jag trodde aldrig att jag skulle sakna den förgubbade och inte särskilt riskbenägna sovjetiska politbyrån! Jämte den politiska utvecklingen har under årens lopp historieförfalskningen, tanken på det rättrogna ryska imperiet, krigspropagandan, kulten av Kriget, Segern och Ledaren antagit fantastiska proportioner. Det har varit en gradvis utveckling, som vi i Väst inte riktigt tagit på allvar utan snarare sett som kuriosa, rysk folklore, en nationalistisk tröst för förlorad supermaktsstatus.

Utvecklingen mot dagens krig är således logisk. Ändå hade väl ingen kunnat förutse omfattningen av det ryska anfallet. Uppenbarligen har Putin och hans inre klick haft lika lite förståelse för demokratiernas förmåga till samling och enhet och Ukrainas motståndskraft, som vi i Väst haft till den ryska regimens sanna natur. Putin menade allvar i München 2007 och han menar allvar nu. Jag anser inte Väst/EU/Nato på något sätt medskyldigt. Man har gjort vad man kunnat för att införliva Ryssland i en civiliserad krets av demokratiska stater. Ryssland är inte "inringat", inte hotat. Det har drivits av sin egen logik, varvid en fungerande ukrainsk demokrati vore livsfarlig för den samhällsform Kreml skapat. Kampen mot Ukraina är i så måtto existentiell.

Krig går sällan så som angriparen tänkt sig. När detta skrivs förefaller de ryska krigsmålen ha krympt. Slaget om Kiev har förlorats och nu trängs de ryska styrkorna tillbaka från Charkiv. Kriget koncentreras till Donbass och kuststräckan längs Azovska sjön. Troligen kommer det att bli ett utdraget ställningskrig. Jag tror att reträtten är taktiskt/operativt framtingad. På lång sikt, så länge Putins eller en liknande regim består förblir enligt min mening även ambitionen

att införliva Ukraina eller göra det till en klientstat.

Det är idag omöjligt förutspå hur detta krig slutar. Ukraina som självständig stat kommer att bestå. Inom vilka gränser är en annan fråga. En ukrainsk återerövring av Krim skulle kunna leda till rysk kärnvapeninsats och därmed oöverskådliga följder. Rysslands vårdslösa hot med kärnvapen måste tas på allvar. Inte ens Sovjetunionen uttalade någonsin hot med kärnvapen.

Och vad händer med Ryssland? Västs sanktioner måste fortsätta och kommer att fortsätta. De kommer omsider att ha förödande verkan på rysk ekonomi, och krigföringsförmåga. Hundratusentals utbildade ryssar har redan flytt landet. Dess redan blygsamma innovationskraft kommer inte att hämta sig på en generation. När det omsider går upp för en rysk allmänhet att tiotusentals unga ryssar offerats som kanonmat i ett orättfärdigt krig; hur kommer man då att reagera? Kommer man att skylla på Nato eller på Putin och den egna militären? När man förstår att rysk korruption omintetgjort de stora budgetsatsningarna på krigsmakten? Och hur skall demokratierna i Väst förhålla sig till Ryssland om där inte blir en demokratisk revolution eller ett förnyat sönderfall? Hur bygger vi upp en ny säkerhetsordning, ett nytt internationellt regelverk. Det är ju inte bara "den europeiska säkerhetsordningen" som Ryssland kullkastat. Putin har skjutit ett grundskott mot FN:s stadga, själva grundvalen för folkrätten och de internationella relationerna sedan 2:a världskriget. Kan vi i framtiden se en representant för Putins krigsförbrytarregim som permanent medlem av FN:s säkerhetsråd? Självfallet är detta krig slutet på Putin. Men när, och hur?

Kriget är även en tragedi för Ryssland hur det än slutar, det blir också slutet på det Ryssland som velat kalla sig evigt.

Tomas Bertelman

Sveriges ambassadör i Moskva 2008-2012

Var är vi?

Dagens Ryssland är en farlig kombination: ett döende imperium som håller på att bli en fascistisk diktatur. Den som ensam styr verkar beredd att ta stora risker för att återupprätta en fantomdröm om förlorad storhet, byggd på etnonationalism och imperieambitioner. Drivkraften är främst ressentiment mot västvärlden, d.v.s. förorättad ilska, agg, avund, hämndbegär för att Ryssland inte behandlas med den respekt och fruktan som tillkommer en verklig stormakt.

Det är svårt att se någon effektiv opposition mot kriget för närvarande. Man kan hoppas på de rykten som talar om motstånd och konflikter i den innersta kretsen, även om det är osäkert att detta skulle leda till någon förnyelse.

Hur hamnade vi där?

Ingredienserna i denna olyckliga brygd har varit helt tydliga i åtminstone i ett decennium. De är ingen nyhet. Men efter Sovjetunionens fall vi var så präglade av tanken på historiens slut och tron på det godas oundvikliga seger, att vi övertolkade det ryska 90-talet: det var aldrig fråga om någon riktig brytning med det förflutna. Säkerhetstjänsterna tog gradvis över efter kommunistpartiet. Bakslagen var inga tillfälliga avvikelser, utan de blev under Putin en ny huvudfåra, nämligen återupprättandet av det sovjetiska väldet. Väst medverkade till detta - men vårt misstag var inte för lite bistånd utan för lite motstånd.

Vad gör vi nu?

Barbariet i Ukraina har fått Västerlandet att reagera och återupptäcka sin egen styrka. Sanktionerna kommer att ha långtgående effekter, förmodligen med svåröverskådliga konsekvenser på sikt för rysk inrikespolitik. Utan en intern omvälvning kommer Ryssland knappast att överge vad man har tagit av Ukraina, och dess resa in i diktatur och isolering kan pågå ett bra tag till. Vår Rysslandspolitik på kort sikt bör vara sanktioner - och bistånd till Ukraina för att se till att Ryssland inte segrar. Mycket kan också göras för att stödja den demokratiska oppositionen i exil, och att minska det ryska folkets isolering.

På längre sikt kommer en uppgörelse med historien för Rysslands egen del att krävas, d.v.s. en grundlig uppgörelse med kommunismen, stalinismen, med imperiet, med alla illdåd som begåtts. Det blir plågsamt och kan ta generationer, men utan den kan Ryssland aldrig bli en normal demokratisk stat, som koncentrerar sig på sina egna medborgares bästa istället för att jaga en fantombild av sin egen storhet. Vår möjlighet att påverka Ryssland till detta är dock begränsad.

Veronika Bard

Sveriges ambassadör i Moskva 2012-2015

Hur har vi hamnat här och vad gör vi nu?

1. Rysslands dilemma genom historien är att landet och dess styrande inte kunnat bestämma sig om man är en del av Europa eller ej. Ryssland har påverkats av att landet ej varit del av de stora europeiska förändringskrafterna (renässansen, upplysningstiden och franska revolutionen) och inte berörts på djupet av idégoods om maktdelning, mänskliga fri- och rättigheter, rättsstatlighet mm.

Några exempel är den ryskortodoxa kyrkans självbild som överlägsen uttolkaren av tron och avståndstagandet från vad man ansåg vara hädelse i västkristendomens förhållande till gud. Debatten mellan zapadniki och slavofiler om huruvida Ryssland hade något att vinna på att ta efter moderniteter och trender från väst eller snarare var överlägset med sin egen högre stående civilisation. Det senare något som president Putin gjort sig till uttolkare för.

2. Fram till den 24 februari i år har Västvärlden och specifikt EU-länderna haft svårt att enas kring en gemensam verklighetsbild och bedömning av Ryssland. Nationella historiska erfarenheter och intressen liksom tron att ömsesidigt ekonomiskt beroende och handel skulle leda till förändring av styresskick och samhällsförhållanden i demokratisk riktning har styrt tongivande EU-länders politik. Motsatsen har inträffat med osunt beroende och eftergiftspolitik till följd (North Stream och Londongrad). Detta har varit ett hinder för ett kraftfullt gemensamt agerande för att lösa de utdragna konflikter Ryssland varit delaktig i och i samband med Rysslands krig mot Georgien, annekteringen av Krim och det lågintensiva kriget som förts i östra Ukraina sedan dess. Politiker i Väst ignorerade sambandet mellan den växande inre repressionen i Ryssland och den yttre aggressionen. Kostnaden för Rysslands flagranta brott mot den internationella rättsordningen 2008 och 2014 var så låg att den måste ha stärkt Kreml i tron att man ostört skulle kunna fullfölja sin revisionistiska politik.

3. Den auktoritära ryska staten uppvisar nu allt fler totalitära och fascistoida drag som accelererat i och med det ryska anfällskriget mot Ukraina. Väst måste bemöta aggressionen inte bara med avståndstagande utan med motstånd. Till den änden behövs en gemensam, holistisk strategi som tar hänsyn till sårbarheter och hot samt fortsatt gemensamt unisont agerande. Ryssland kommer endast att förändras inifrån av ryssar. Stöd ska ges om möjligt till progressiva krafter utanför och i Ryssland. Kommunikation och information är viktiga instrument. Hur Ryssland, landets kommande ledare och invånare hanterar historieskrivningen och de cykliska återfallen i repression, aggression och grova människorättsbrott, nu senast manifesterat i det pågående kriget mot Ukraina, kommer att vara avgörande för landets möjligheter att utvecklas i demokratisk riktning.

Peter Ericson

Sveriges ambassadör i Moskva 2015-2019

Putin är inte evig

Jag har många gånger hävdat att dagens Ryssland, det ekonomiska och politiska system som Putin skapat, inte är långsiktigt hållbart. Putin är inte evig, inte heller hans system. Jag har också sagt att makten, han, kommer att begå ett misstag som sätter igång den process som gör att allt brakar ihop. Jag tror att kriget mot Ukraina kan vara det misstaget.

Hur ska vi förhålla oss till Ryssland efter kriget?

Just nu är det praktiskt taget ingen ledare i Väst som talar med Putin, och inte ens de som gör det tror att det kan leda till något på kort sikt. Men – när kriget tar slut, vilken sorts relationer kan vi över huvud taget ha med dem som har brutit ingångna avtal, begått outsägliga krigsförbrytelser och ljugit systematiskt, helt utan skam. "Nej, vi tänker inte anfalla Ukraina, det är bara västligt förtal och propaganda." "Nej, liken i Butja är inga lik, och det är inte ryssar som har dödat dem, och det är för resten fejkat av Ukraina för västliga massmedier".

Hur ska vi någonsin kunna ha någon vettig dialog med dem? Vilket förtroende kan vi ha för vad de säger, vad de lovar? Ryssland kommer att förbli en paria åtminstone så länge som det nuvarande ledargarnityret är kvar, även om kriget tar slut.

Hur ska vi förhålla oss till det ryska folket?

Även om varje enskild individ inte kan göras personligen ansvarig för kriget så kommer ryska folket att ha en kollektiv skuld för övergreppet mot Ukraina och det ukrainska folket.

Efter andra världskriget tvingades det tyska folket att bearbeta sin kollektiva skuld för kriget och förintelsen, en process som brukar kallas Vergangenheitsbewältigung, att ta sig an sitt förflutna.

En process för att hantera det sovjetiska förflutna påbörjades i slutet av 1980-talet, men Putin har medvetet gjort allt han kunnat för att rulla tillbaka slöjan över historien. Det är en av orsakerna bakom det som pågår idag. Men dagens ryssar kommer dessutom att behöva göra upp med Rysslands – sitt – krig mot Ukraina, en process som tar generationer. Dagens tyskar är smärtsamt medvetna om sin kollektiva skuld och trots att landet nu är en blomstrande demokrati med en närmast pacifistisk hållning ställer vi dem fortfarande till svars för Tysklands agerande under kriget, 80 år efteråt.

Hur ska ryssarna förmås ta sig an sin kollektiva skuld? För om de inte lyckas med det, vem kommer då att vilja ägna sig åt "folk-till-folk-kontakter" med individer, organisationer och institutioner i Ryssland som tar varje tillfälle att bortförklara, tona ned och skylla ifrån sig?

* * *

Jag tror att detta är början på slutet för Putin, men att Ryssland kommer att vara en om möjligt ännu mer komplex och svårhanterlig granne än det Ryssland vi känt hittills.

About SCEEUS

The Stockholm Centre for Eastern European Studies (SCEEUS) at the Swedish Institute of International Affairs (UI) is an independent Centre, funded by the Swedish Government, established in 2021. The Centre conducts policy relevant analysis on Russia and Eastern Europe and serves as a platform and meeting place for national and international discussions and exchanges on Russia and Eastern Europe. Any views expressed in this publication are those of the author.

©2022 Stockholm Centre for Eastern European Studies

Publikationer:

Om Ryssland av Örjan Berner

SCEEUS Guest Commentary No. 2 2022 - Svenska Moskva-ambassadörer reflekterar

Det framtida Ryssland av Sven Hirdman

SCEEUS Guest Commentary No. 3 2022 - Svenska Moskva-ambassadörer reflekterar

Några tankar om Ryssland av Johan Molander

SCEEUS Guest Commentary No. 4 2022 - Svenska Moskva-ambassadörer reflekterar

Att förstå och att handskas med Ryssland av Tomas Bertelman

SCEEUS Guest Commentary No. 5 2022 - Svenska Moskva-ambassadörer reflekterar

Vilka lärdomar kan dras trettio år efter Sovjetunionens upplösning? av Veronika Bard

SCEEUS Guest Commentary No. 6 2022 - Svenska Moskva-ambassadörer reflekterar

Rysslands befolkning vill ha frihet av Peter Ericson

SCEEUS Guest Commentary No. 7 2022 - Svenska Moskva-ambassadörer reflekterar